

Farveundersøgelser og dokumentation som grundlag for farvesætning på historiske bygninger og interiører

Af Lars Vester Jakobsen

Før en farvesætning kan foretages, bør man have et indgående kendskab til bygningens oprindelige udseende, dens om- og tilbygninger, ja kort sagt dens historie. Sammenholder man denne viden med gennemførte farveundersøgelser, har man et tilforladeligt indtryk af rummets eller facadens farveholdning fra tilblivelsen til undersøgelsestidspunktet. Denne indsigt giver et godt udgangspunkt for farvesætning.

Spørgsmålet er så, skal man vælge en tidligere farveholdning, eller skal man nyfortolke de forskellige bygningslementer uden hensyntagen til tradition, materiale eller den viden, man har fået gennem sine undersøgelser. En kulørmæssig tilbageføring af en bygning, genstand eller et interiør kan i forbindelse med en restaurering være en genskabelse af emnets helhed og plads i den stilistiske og historiske kronologi.

Emnet kan have undergået så store forandringer ved om- og tilbygninger, at en kulørmæssig tilbageføring vil virke absurd.

Modsætningsvis kan et emne ved ny og anderledes farvesætning fuldstændig skifte identitet. Den kan få emnet til at fremstå yngre, end det er, med deraf følgende fordele som for eksempel højere markedsværdi, hurtigere omsættelighed eller bedre salgbarhed. En ny farvesætning kan endelig også være farvesætterens mulighed for at manifestere sig uden at skulle besvære sig med byggeri.

Er der tale om en historisk bygning, og sådan vil jeg opfatte alle bygninger, der kan gøres til genstand for antikvariske undersøgelser, må den nødvendigvis omfattes af veneration og pietetsfølelse overfor den fortid, der kan påvises i den pågældende undersøgelse. Dermed ikke sagt, at enhver bygnings farveholdning skal bringes i overensstemmelse med den oprindelige, men det kan være lønsomt at sammenholde farvegange og kulørskift med den oprindelige farvemæssige disponering af overfladerne. Man vil mange gange opdage, at en senere farvemæssig accentuering af forskellige bygningslementer virker forvirrende og opløsende på bygningens form. Bygningens udtryk står ofte stærkere og mere harmonisk, når det formidles gennem sin egen plasticitet, end når mere eller mindre kraftig spring i valør og kulør skiftevis fremhæver og ophæver bygningens form og udtryk. Ofte fornemmer man – måske med urette – en vis mangel på stilistisk indsigt. Den sorte tjærede sokkel f.eks. – ja nu om stunder er den sandsynligvis behandlet med et tjæresurrogat. Den er måske uanset sin sorte kulør og sit fejlagtige forsøg på at hindre opstigende grundfugt mere et udtryk for gasværkernes tjæreproduktion i midten af 1800-tallet, end den er et forsøg på at forskønne og uniformere. Denne bygningsdel er ofte sammensat af forskellige materialer. Ved at tjære soklen opstår der et sort udefinerlig og uformelig indhak mellem murplanet og den vandrette grundplan. Denne tradition hører en be-

Fig. 1. Undersøgelsen af denne bygning viser at hele facaden oprindeligt har haft en monocrom farveholdning. Ved restaureringen valgte man at give hovedgæns og sokkel afvigende kulører, hvilket i høj grad slører opfattelsen af trappens tre løb samt de karakteristiske hippopulter eller mountingposts i hvert hjørne.

stemt tid til og har som sådan sin berettigelse inden for dette begrænsede tidsrum, men at videreføre traditionen konsekvent har ingen æstetisk berettigelse, ligesom det historiske belæg herfor er begrænset.

Soklen er én af de mest udsatte dele på en bygning. Den er udsat for slid, skrammer, frostsprængninger, ompudsninger samt de omtalte tjærebehandlinger, der misfarver underliggende farvelag og gør dem ukendelige. Det ændrer imidlertid ikke ved den kendsgerning, at mange sokler oprindeligt har haft samme kulør som det overliggende murplan (fig. 1 og 2).

Ved en farveundersøgelse er der i princippet to metoder, der både støtter og supplerer hinanden, men de kan også bruges hver for sig. De to metoder er lagvis afdækning og farvesnit eller »cross sections«.

Lagvis afdækning foretages ved, at man på en be-malet overflade med flere overmalinger fjerner malingslagene enkeltvis. Hver gang et lag fjernes, lader man et stykke af det senest fremdragne farvelag stå urørt. På den måde kan man, når man er nået ned til det ældste og først påførte lag, se alle lag samtidig. En lagvis afdækning kan som dokumentation beva-

res på stedet, hvilket efterhånden vil give de enkelte kulører et mere autentisk udseende. (Jeg skal senere forklare hvorfor.)

Farvesnit eller cross section foretages ved at skære en prøve ud af den overflade, der skal undersøges. Da prøven efterfølgende skal undersøges under mikroskop, behøver den ikke have større udstrækning, men den skal indeholde alle malingslagene samt gerne et stykke af malebunden. Denne prøve præpareres og indstøbes i et medie. Den indstøbte prøve slibes og poleres på tværs af farvelagene således, at der er fremkommet en stratigrafi, hvor de enkelte lag ses som striber i præparatet. Dette er efterfølgende analyseret under mikroskop. Der anvendes påfaldende lys og polariseret lys samt lys- og mørkefelt. Informationerne fra undersøgelsen af de enkelte prøver registreres i et skema, hvor de enkelte farvelag er bestemte ud fra en optisk analyse. Skemaet, der læses fra venstre mod højre, starter i venstre kolonne med malebunden. Malebunden er det materiale, hvorpå farvelagene ligger. Efter malebunden kommer de enkelte lag, der hver for sig kan indeholde flere lag som et led i en maleteknisk opbygning, eksempelvis grundering, 1. gangs stryging og 2. gangs stryging. Kolonnen *Medie* fortæller, hvilken maleteknik der er anvendt, eksempelvis olie – oliefarve, lim – limfarve o. s. v. Prøverne fotograferes i farver. Kulørerne i et sådant fotografi kan ikke anvendes direkte ved farvesætning. Som dokumentation angives forstørrelsesgraden under fotografiet ved at oplyse om den benyttede optik. Ved betragtning af fotografiske kopier skal der tillægges en vis tom lineær forstørrelse (fig. 3 og 4).

Ved den første metode opererer man som nævnt på overfladen, hvor man lag for lag arbejder sig ned til den underliggende malebund. De enkelte farvelag fjernes enten ved tør afskrabning eller ved at opløse

Fig. 2. Denne bygning havde før restaureringen en sorttjæret sokkel, der gik op over kælder vinduerne. Ved restaureringen blev hele facaden ensfarvet, hvilket fremhævede trappe og indgangsparti.

det med væsker. Hvert lag i den fremkomne farvetrappe giver et ganske godt signalement af de forskellige kulører. Der er dog nogle væsentlige faktorer, man skal være opmærksom på. Både pigmenter og bindemidler ændrer kulør og farvestyrke afhængig af deres eksponering i sollys og vejrlig. Eller de ændrer sig ved at være gemt under overmalinger. Olieholdige bindemidler f. eks. antager, når de ikke udsættes for sollys i længere tid, en mørk gulbrun farve tone; man siger, at de mørkner eller gulner. Denne kulørforandring kan være så udtalt, at man har svært ved at forestille sig, at det farvelag, man afdækkede for nogle år siden, virkeligt kan være det samme, som man ser i dag. Derfor skal man ikke tro, når man betragter en nyafdækket farvetrappe, at man her står over for de oprindelige autentiske kulører, for det gør man ikke, men man betragter de oprindelige autentiske farvelag og deres rækkefølge. I den tid farvelaget lå

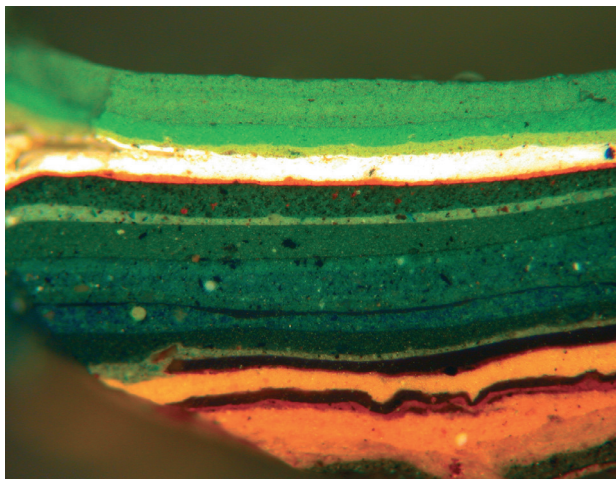

Fig. 3. Dette farvesnit stammer fra hovedindgangsdøren til Fredericia gl. Rådhus. Der er tale om i alt 9 selvstændige farvelag, hvoraf de to nederste viser træimitationer. Det drejer sig om de to gulbrune lag, der hver har et mørkt lag øverst.

Lagdeling	GR	1G	2G	Medie	Kulør/tolkning
Malebund					Fyrretræ
Lag 1	+	+	+	Olie	Rødlig med mørkt lag, åring
2	+	+	+	-	Lys gullig med mørkt lag, åring
3	+	+	+	-	↑
4	+	+	+	-	Kold grøn
5		+	+	-	↓
6	+	+	+	-	Mørk grøn på lyst lag
7	+	+	+	-	Lys gullig grøn på mønje
8		+	+	-	Lys kold grøn
9			+	Plast	Lys fyrig grøn

Fig. 4. Skematisk forklaring af figur 2 med oplysninger om farvesnittet.

gemt bag overmalingen, har kuløren ændret sig. Farvelagene kan i øvrigt have været udsatte for andre påvirkninger, inden de hver især blev overmalede, ligesom selve overmalingsprocessen og den dermed forbundne maleteknik kan have indvirket på det afdækkede farvelag. Disse påvirkninger har alle i større eller mindre grad indvirket på den nyafdækkede kulør. Kendskab til de anvendte bindemidler, pigmenter deres egenskaber samt de anvendte maleteknikker kan her komme til stor nytte (fig. 5).

Den anden nævnte farveundersøgelingsmetode er farvesnittet eller »cross section«. Denne metode adskiller sig fra den lagvise afdækning på nogle væsentlige punkter. Den foregår i tre tempi, selve udtagningen af prøven, forberedelse af prøven og selve mikroskoperingen. Det sted, hvor prøven udtages, vælges med omhu. Den ideelle prøve indeholder alle farvelag. Gør den det, kan den i princippet udtages af hvem som helst. Derved adskiller metoden sig fra den lagvise afdækning, der skal foregå på stedet i én arbejdsgang og foretages af en fagkyndig. De to følgende tempi foregår ikke på stedet, der kan være stor afstand både i tid og sted mellem udtagning af prøven og behandling og analyse. Det giver metoden nogle muligheder frem for den lagvise afdækningsmetode. F. eks. kan en person, der befinder sig på stedet udtage prøven og sende den til vedkommende, der skal undersøge den. Forberedelse af prøven og selve mikroskoperingen, analysen og tolkningen, bør nok foretages af en fagkyndig. Snittet gennem prøven bør så vidt muligt lægges på tværs af strygeretningen, det vil sige, den retning som penselen beskriver, når farven påføres. Penselen efterlader små eller større parallelle striber med toppe og dale. I dalene vil det være muligt at finde spor efter fjernede eller nedslidte farvelag eller lasurer samt den nok så vigtige

Fig. 5. Billedet viser en lagvis afdækning fra en dørfyldning på herregården Nr. Vosborg. Til højre for tallet er de tilsvarende farvelag. Under farvelag nr. 11 kommer farvelag nr. 10 o.s.v. indtil det først påførte lag nr. 1.

Fig. 6. Billedet viser indgangsportalen til Hørning Kirke, Sdr. Hald herred. Bemærk portalens lysreflektion, der skyldes farvelagets indhold af blyhvidt.

tige skillelinie, der indikerer et selvstændigt farvelag.

Ved en farvesnitsundersøgelse bruger man oplysninger fra et ganske lille areal til at generalisere og konkludere om helheden. Det er derfor af afgørende betydning, at udtagingsstederne vælges med største omhu. Det kan være nødvendigt at tage flere prøver fra samme bygningsdel til sammenligning. Betragter man nu det færdigt polerede farvesnit gen-

nem mikroskopet, ser man alle lagene som en stratigrafi, hvor de enkelte lag adskilles af en markeret mørkere streg en skygge eller blot forskellen i kulør til det næste lag. Her må tolkerens erfaring og indsigt i de forskellige maleteknikker afgøre, hvilke lag der har stået »fremme«, og hvilke lag der er led i den maletekniske opbygning.

Sagt med andre ord resultaterne af en farveundersøgelse, d.v.s. de fundne kulører, kan ikke umiddelbart bruges ved en nutidig rekonstruktion af en tidligere farvesætning.

Ønsker man at fremstille en oprindelig kulør, er det klart, at de oprindelige pigmenter kommer tættest på. Dog vil man ofte være tilbøjelig til at neglige det oprindelige hvide pigments betydning og bruge de for hånden værende hvide pigmenter i flæng. Det mest anvendte hvide pigment i dag er titanhvidt. Det har været fremstillet siden 1919. Dette pigments overordentlige store dækkeevne har gjort det eneherskende i så at sige alle maleteknikker. Denne evne overstråler flere af mineralpigmenternes karakteristiske kulører. Man kan ved selvsyn konstatere, at

f.eks. pigmentet ultramarin, der er karakteristisk ved sit rødsving, mister dette karakteristika i blandinger med titanhvidt. Dette sker derimod ikke i blandinger med f.eks. kridt, zink- eller blyhvidt – desværre er sidstnævnte i dag omfattet af giftloven. Når det alligevel nævnes her, skyldes det at i alle oliefarvelag ældre end år 1900, der indeholder et hvidt pigment, vil dette pigment med al sandsynlighed være blyhvidt. Det er betegnende for de optiske egenskaber ved pigmentet, der på fransk hedder *blanc d'argent* eller *blanc de neige*, på engelsk *flake white* og på tysk *schneeweis*, at det tilbagekaster lys på samme måde som sne eller sølv. Denne egenskab findes ikke i samme grad hos andre hvide pigmenter. Som et kuriosum kan nævnes, at blyhvidt tidligere brugtes i politiets efterforskningsarbejde til påvisning af fingeraftryk netop på grund af disse egenskaber. I dag bruges blyhvidt på grund af sin giftighed kun med dispensation (fig. 6).

Ved farvesætning af en historisk bygning bør den personlige smag holdes i ave. Den har ingen berettigelse her. Derimod bør faktorer som harmoni og samtidighed være bestemmende.